

Wegennet en handelsuitwisselingen

De bijdrage van toltarieven, tolrekeningen en andere bronnen (13de-16de eeuw)

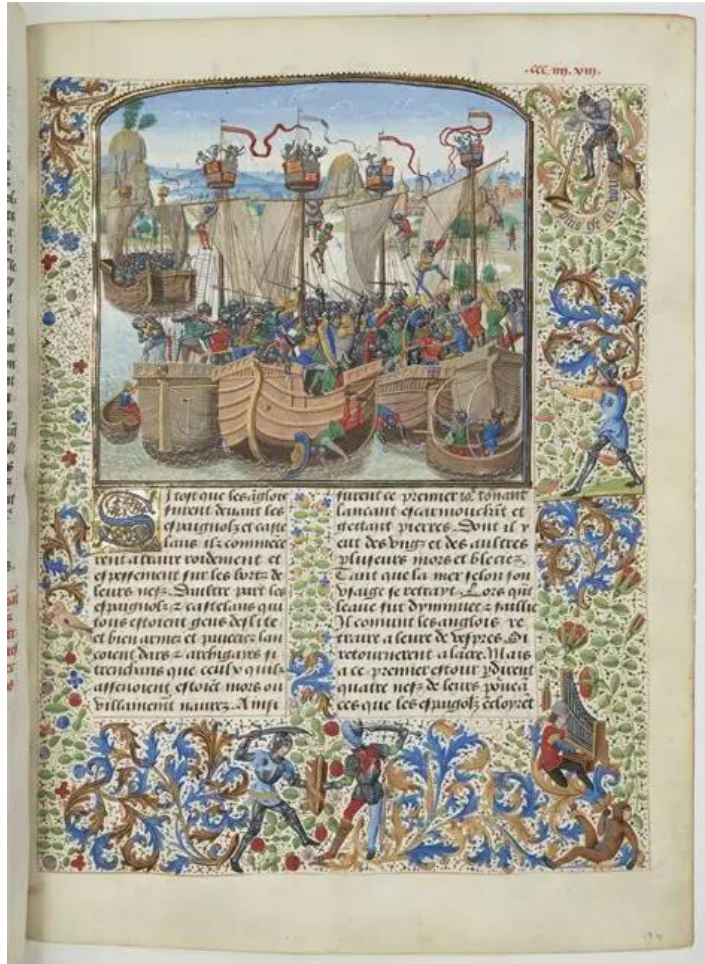
Jean-Marie YANTE
UCLouvain

Leuven, 06.06.26

- De weg is een levend wezen, hij is een gebied en geen lijn.
- In de middeleeuwen werd geen enkele weg aangemerkt als ‘bedevaartsweg’.
- Dat geldt ook voor het begrip ‘militaire weg’.

1. Een breed scala aan bronnen

Source: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Français 2643

- De **fysieke geografie** wijst in de richting van bepaalde doorgangspunten.
- Er zijn aanwijzingen te vinden in **kronieken, reisverslagen of pelgrimsverslagen**. Voorzichtigheid is echter geboden.

- De **reisroutes** bestaan uit eenvoudige lijsten van plaatsen, met aanduiding van de afstanden daartussen.
- Verzameling bekend als de *Itinéraires de Bruges* (einde van de 15de eeuw).

- De **reisgidsen** uit de 16de eeuw blijken rijker aan informatie te zijn.
- Bijvoorbeeld : *La Guide des chemins de France* van Charles Estienne (1552).

- Uit het uitgebreide arsenaal aan **diplomatieke bronnen** kan over het algemeen indirecte informatie worden verzameld : verwijzingen naar wegen, weginfrastructuur, topografische orientatiepunten, ...
- **Boekhoudkundige en gerechtelijke bronnen** maken het mogelijk om van de norm naar de feiten over te gaan.
- Het systematisch in kaart brengen van **tolposten** helpt bij het uitstippelen van wegen.

- Middeleeuwse **kaarten**, die echter meer symbolische en morele dan utilitaire doelstellingen hebben, negeren de wegen.
- In Frankrijk : *Carte géographique des postes* van Melchior Tavernier (1632).
- In Amsterdam : atlassen van de Nederlanden van de uitgeverij Blaeu.

Via mansuerisca

(in de Hoge Venne)

- **Archeologische vondsten** vormen belangrijke bronnen:
bruggen, veerboten, verdedigingswerken, ziekenhuizen, hospices en leprozerieën, herbergen, galgen, monumentale kruisen, ...

Opening van de Gotthard plaats

Traversette-tunnel in de Monte Viso

(aan de Frans-Italiaanse grens)

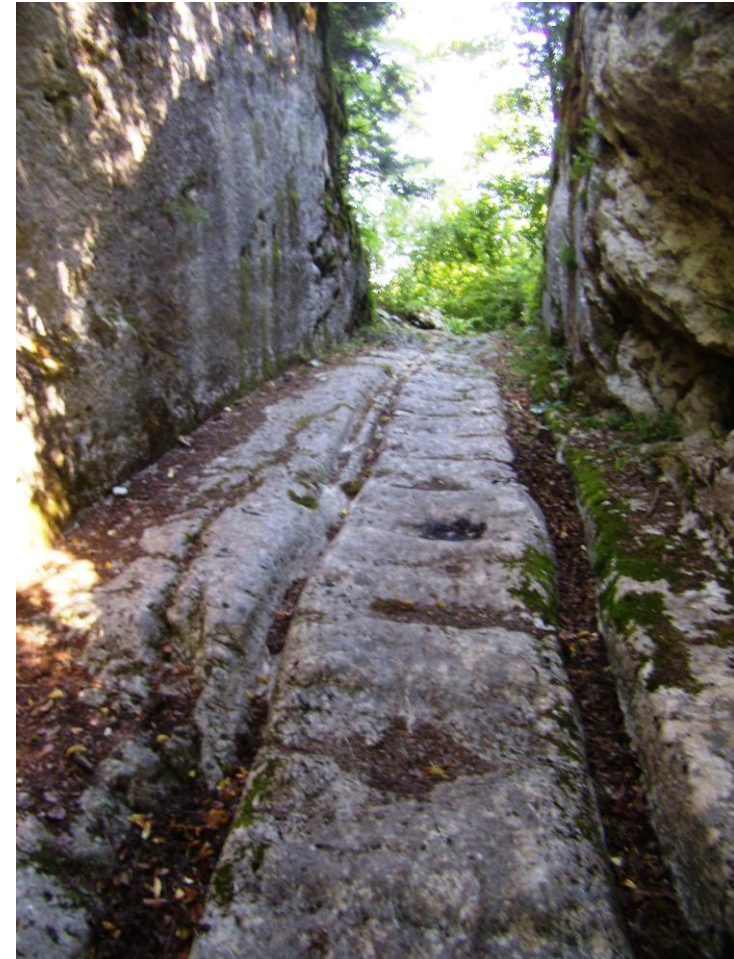

Paden met groeven ('voies à ornières')

Saverne (Frankrijk, Vogezes)

Chalamont (Frankrijk, Jura)

Valentré-brug in Cahors (Frankrijk, Quercy)

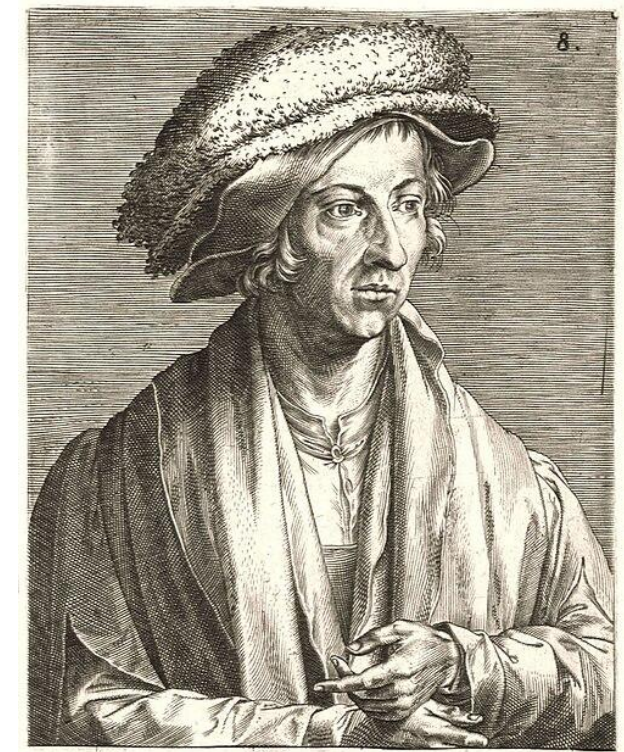

Bijdrage van de **iconografie**

Bijzondere weginrichtingen in de Maasvallei

(Joachim Patenier, ca 1483-1524)

- De **toponymie** blijkt eveneens een waardevolle hulp te zijn.
- **Luchtfoto's** vormen een ondersteuning voor het onderzoek, met name de digitale terreinmodellen (DTM) die zijn gemaakt op basis van LIDAR-gegevens.
- Ten slotte mogen we de **vaststellingen die door geleerden ter plaatse zijn gedaan**, niet negeren.

2. Drie soorten bronnen

2.1. De toltarieven

2.2. De tolrekeningen

2.3. De bijdrage van de prinselijke verordeningen

2.1. De toltarieven

- Vanaf de 11de en 12de eeuw wilden vorsten en leenheren profiteren van de toenemende handel en het geld verkrijgen, dat hen ontbrak.
- Er moet een strikt onderscheid worden gemaakt tussen de termen ‘tol(heffing)’ en ‘geleibrief’.
 - ‘tol(heffing)’ (latijn *teloneum*) : indirecte belasting op het vervoer van goederen op een bepaalde plaats (‘doorvoertol’) en ook belasting op handelstransacties (‘markttol’)
 - ‘geleibrief’ (latijn *conductum*): bescherming die wordt verleend aan één of meer personen die een regio doorkruisen of zich naar een bepaalde plaats begeven, met een verplichting tot schadevergoeding in geval van schade

Châtenois (Frankrijk, Bas-Rhin)

- Oorspronkelijk waren de tolheffingen en de geleibrieven soevereine rechten.
- Vanaf de 11de en 12de eeuw kwamen ze in handen van de territoriale vorsten en leenheren.
- Ze raakten, afhankelijk van de regio, vroeg of laat met elkaar verweven.

Leuven (14de eeuw)

D³. — Dit is trecht van den ouden ende nieuwen thol, geleyde ende peertgelde des hertogen van Brabant ende synder tolcameren van Loven toebehoorende, dat men nemen sal binnen den paelen van Brabant van jegelycken persone die buyten den paelen van Brabant geseten is om zyn goet pyselyck ende vrede-lyck in oft door 't lant van Brabant te geleyden.

Register uit de 17de eeuw. Stadsarchief Leuven, nr 1240, f° 188-194 v° en 208-211.

Dit [es] die oude tol tserthoghen van Brabant ende doude gheleyde, dat den tolle van Loevene toebehoert, dat men nemen sal van elken man, die buten den p[a]len van Brabant gheseten es.

[1] Ierstwerf ^(a) van enen waghene, die laken [ghel]a[de]n heeft, alse tot 12 ^(b) lakenen, hi sal gheven van elcken lakene enen ingelschen; ende esser boven 12 ^(c), so sal hi [gheven] 7 ^(c) grote, ende dat heet een gheleyde ^(d).

[2] Item van eenre karren ^(e) met laken, esser 11 ^(f), van elcken lakene enen ingelschen; ende esser daerboven, so sal si gheven ^(g) 4 ouden groten, ende dat heet een gheleide.

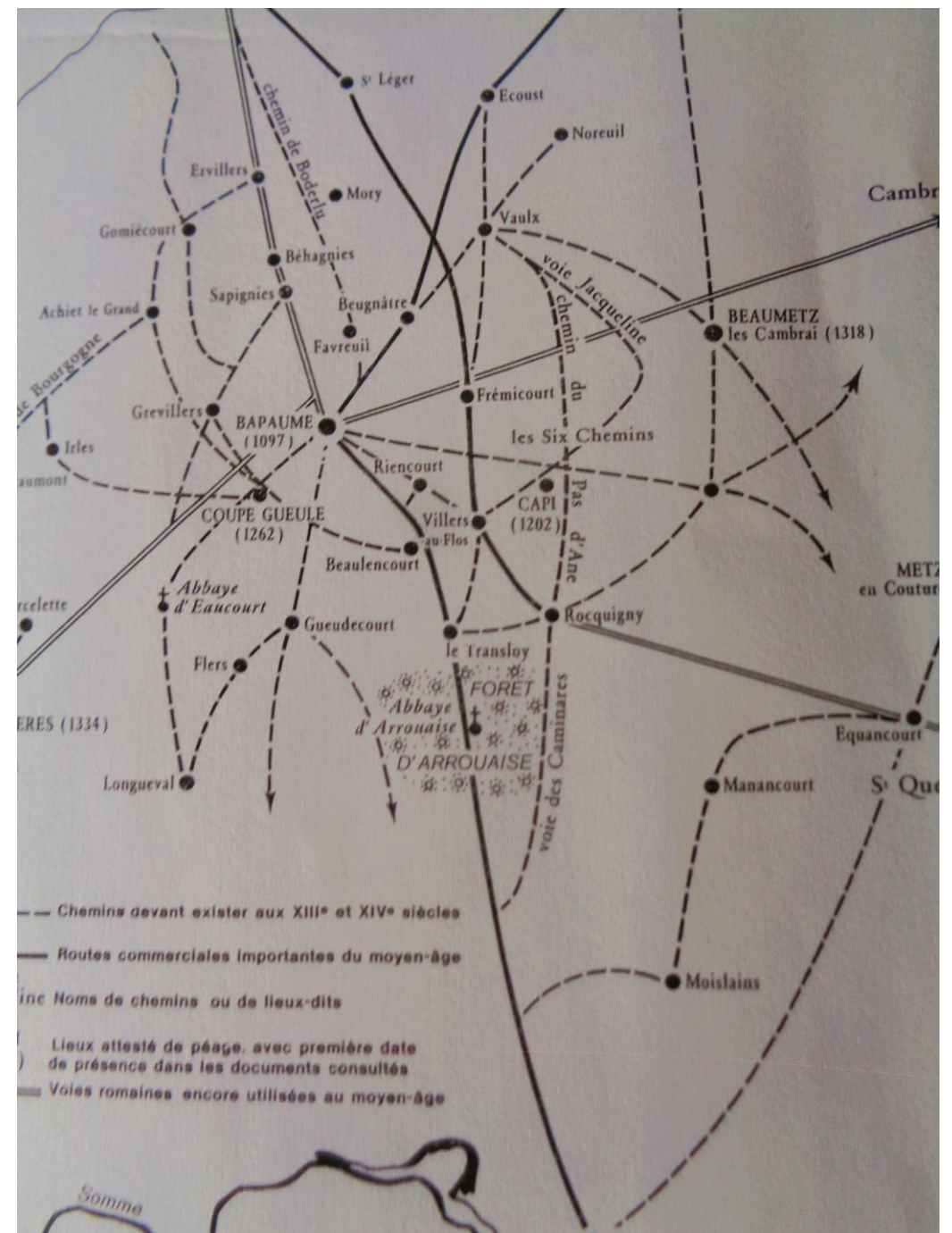
[3] Item van enen lakene dat men draecht ^(h) opten hals enen ingelschen.

[4] Item waer ^(a) dat ^(a) saken dat die voerghe

Toltarieven

- De opsteller levert vaak een theoretisch document af.
- De belastinggrondslagen variëren enorm, soms zelfs binnen één en hetzelfde tarief.
- Al heel vroeg duiken er overigens vrijstelligen op.

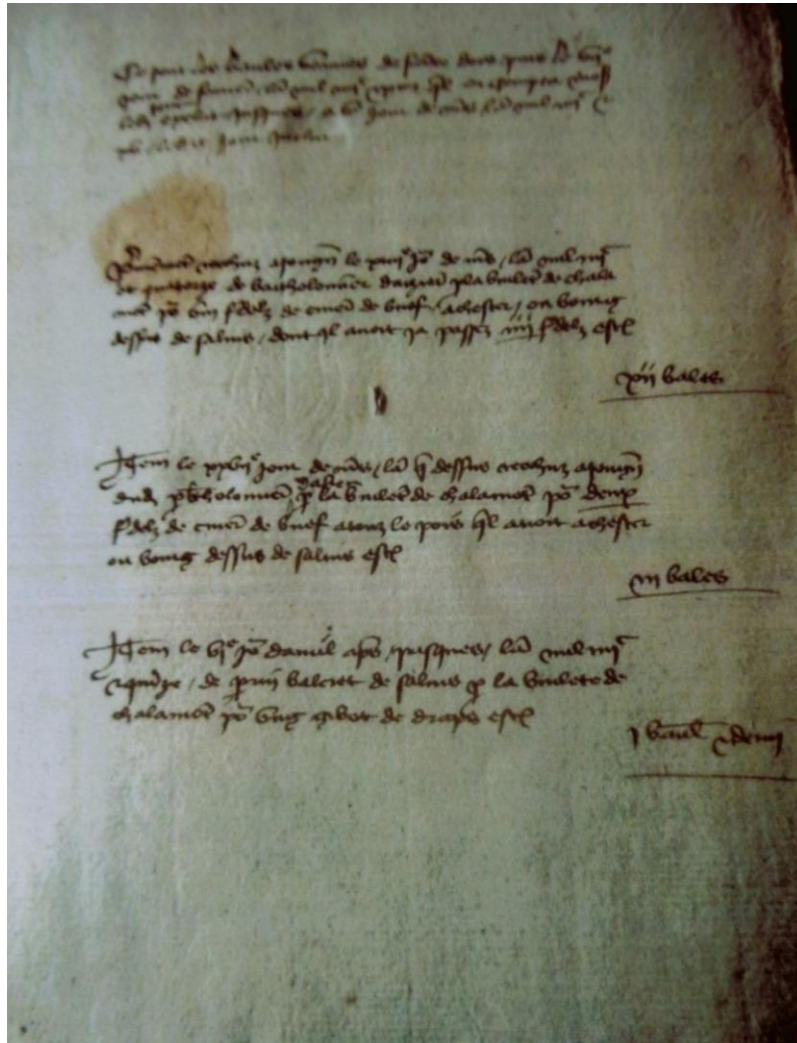
- In de 13de en 14de eeuw speelt **Bapaume** (Frankrijk, Pas-de-Calais) de rol van tussenstop op de route van Parijs naar Vlaanderen of van de Champagnejaarmarkten naar Vlaanderen.
- De toename van belastingposten wijst op pogingen om belasting te ontduiken, waardoor er een soort kat-en-muisspel ontstaat tussen de kooplieden en de tolheffers.

2.2. De tolrekeningen

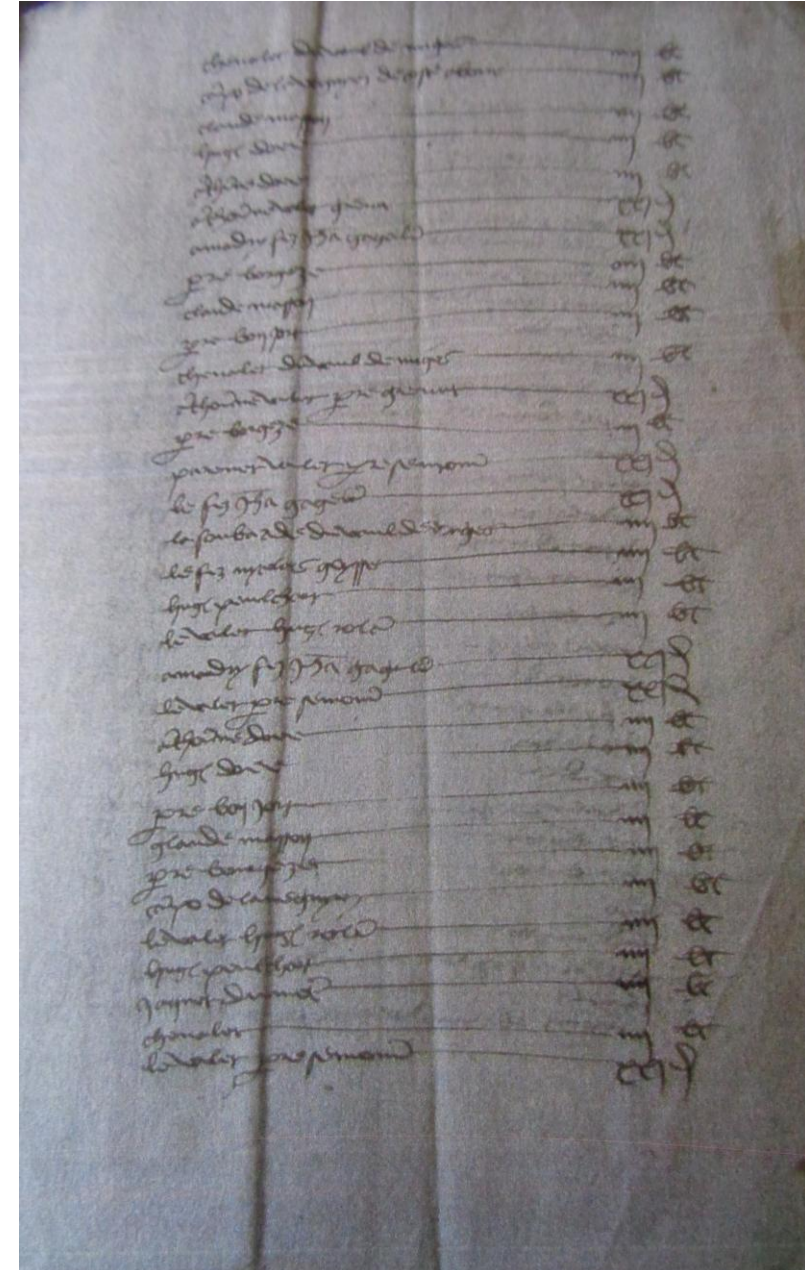
Jougne, 1415-16

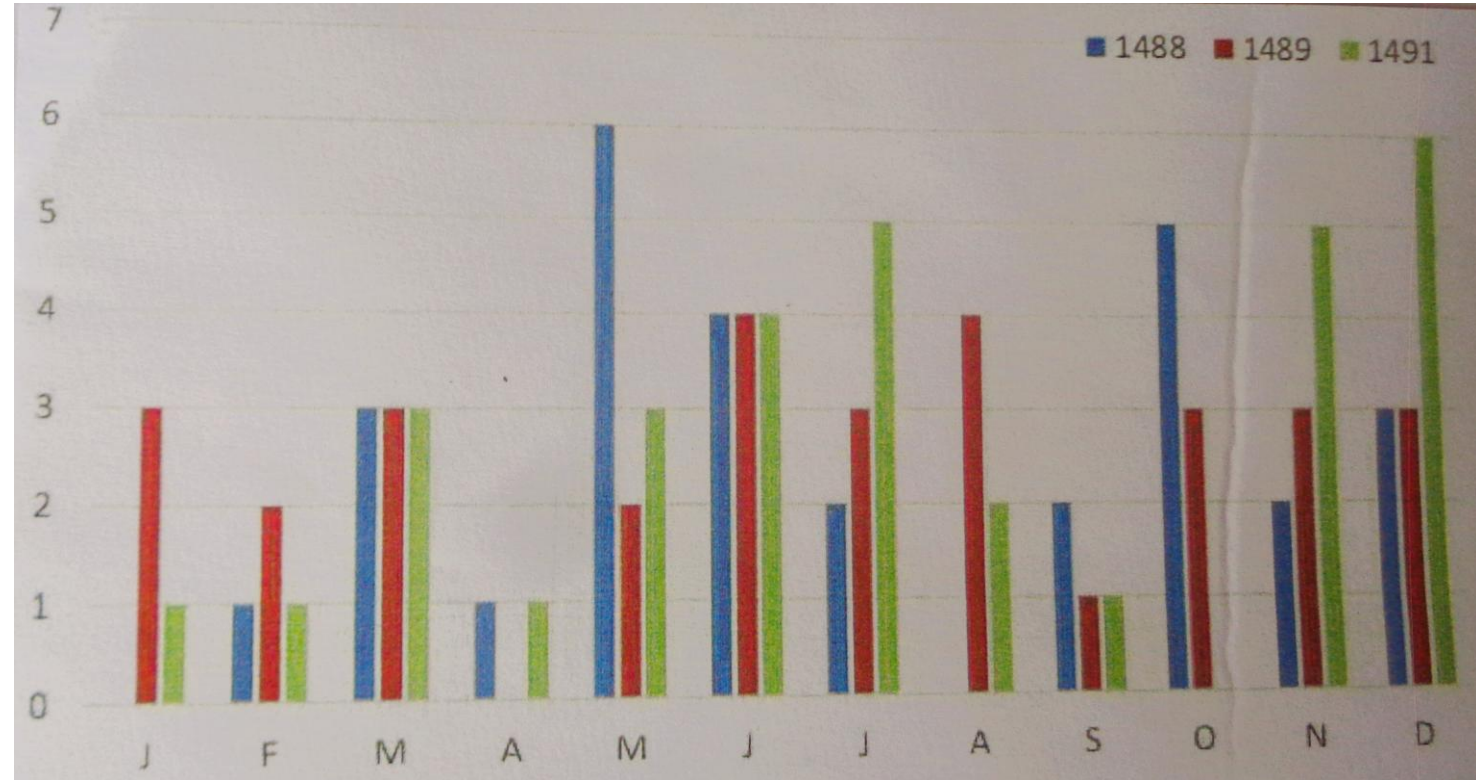
- Deze documenten zijn van late datum (13de of 14de eeuw), zijn schaars en ontbreken zelfs in bepaalde gebieden. Dit is het gevolg van de praktijk van de pacht.
- De informative waarde blijkt zeer wisselend te zijn.
- De betrouwbaarheid hangt grotendeels af van de effectiviteit van de controles.

Jougne, 1465-66

- De seizoensgebonden verkeersbewegingen worden beïnvloed door de weersomstandigheden.
- Uit registers blijkt dat eenvoudige dorpen of bescheiden regionale centra fungeren als kweekvijvers voor vervoerders.
- Voor parallelle wegen is het mogelijk de specifieke kenmerken van het vervoer over land en over water te bepalen.

- Wanneer men beschikking heeft over opeenvolgende dagelijkse belastingrekeningen, is het mogelijk om de seizoensbeweging van de uitwisselingen te bestuderen of, zoals hier bij de tol van Jougne in de Franse Jura, de operaties van een grote handelaar of vervoerder over meerdere jaren.

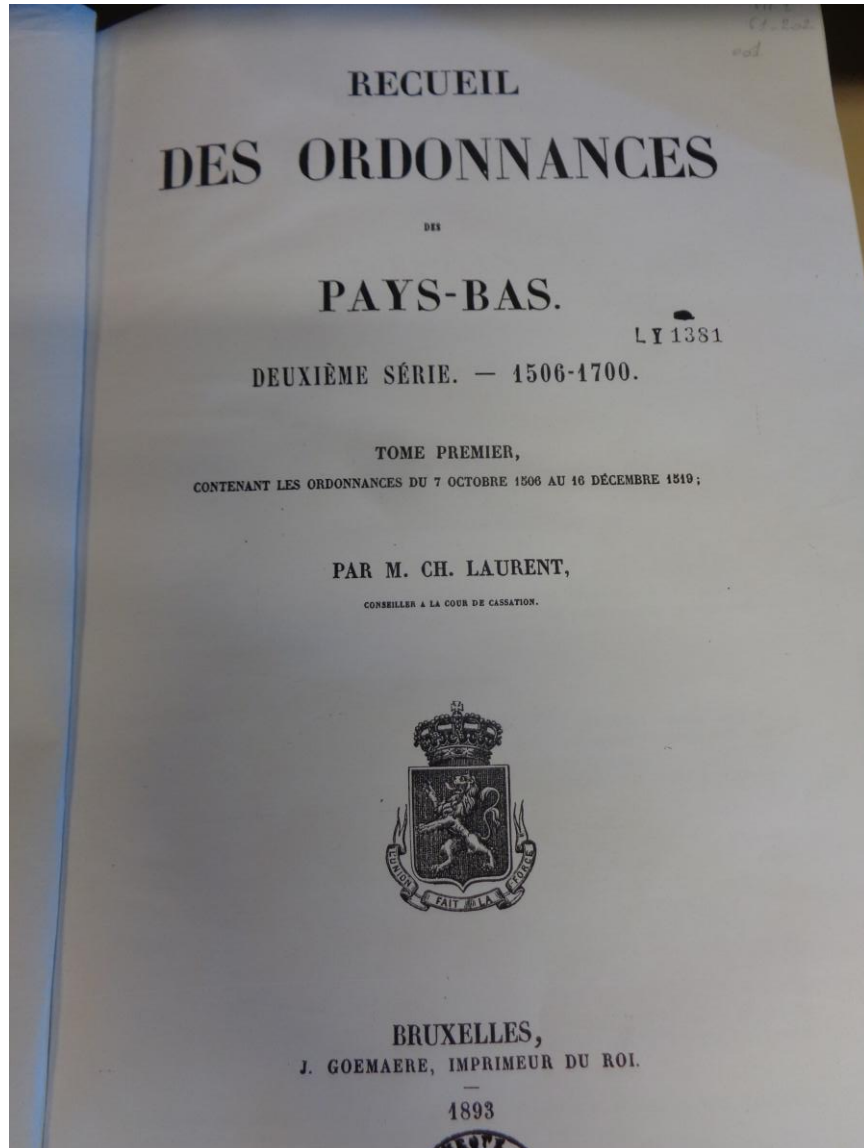

- Ik herinner eraan dat het Algemeen Rijksarchief in Brussel in het archief van de Rekenkamers 52 rekeningen bewaart van het groot landtol, van het recht van geleide en van de paardentol (*peert-geld*) in **Brabant**, lopend van 1531 tot 1585.
- Deze rekeningen geven de inkomsten van een dertigtal kantoren in het hele hertogdom weer. Ze leveren dus niet het dagelijkse overzicht van de belastingen.
- Het recht van *peert-geld* werd op ongeveer vijftien plaatsen geheven op paarden, karren en wagens.

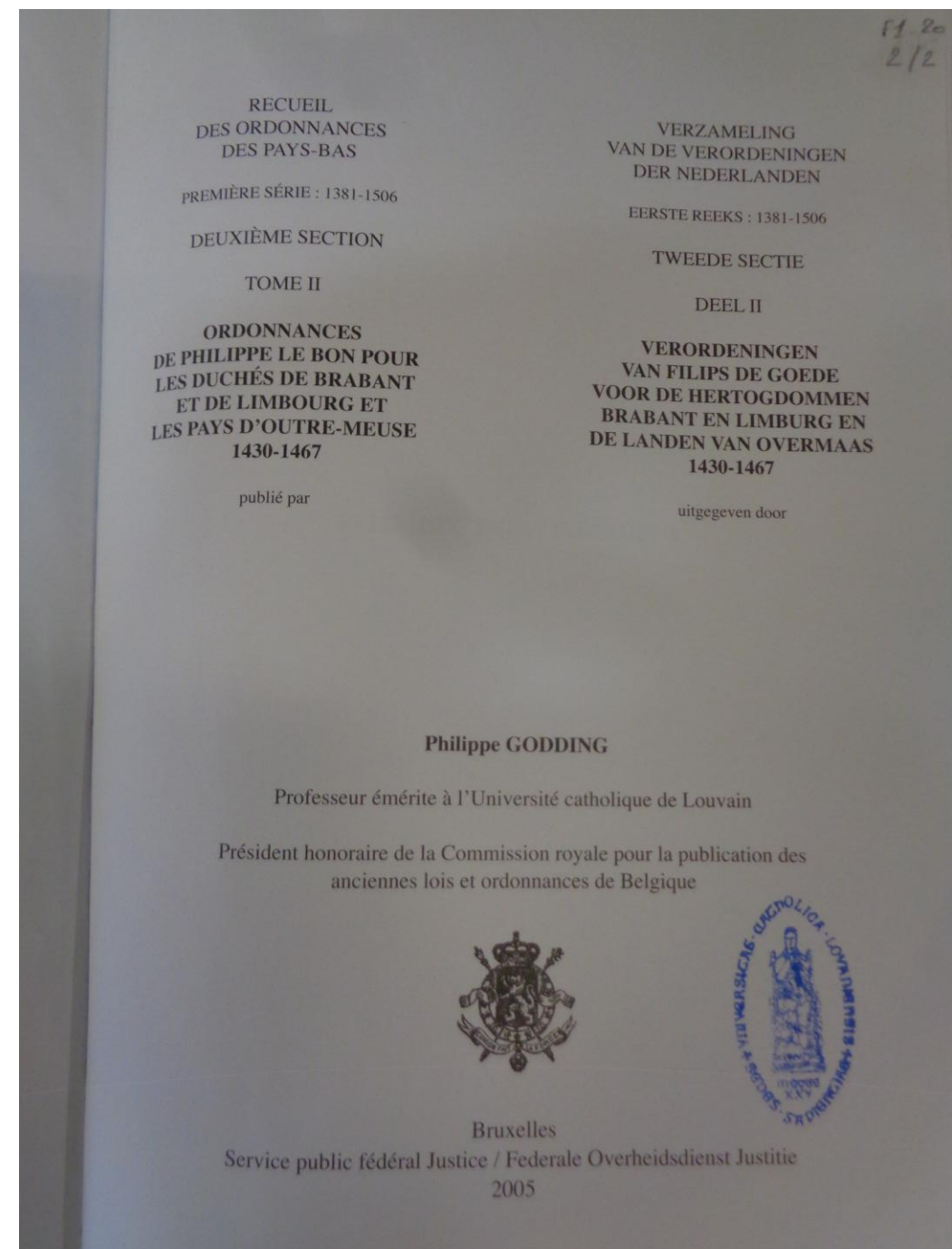
- Er moet opgemerkt worden dat het ontwerpen en opzetten van **douanestelsels** voortvloeit uit fiscale, economische en politieke overwegingen van de autoriteiten.

2.3. De bijdrage van de prinselijke verordeningen

- Het beschikken over een goed netwerk van verkeerswegen is van vitaal belang voor elke vorst met legitieme politieke, economische en culturele ambities.

- **In Brabant**, verordeningen ten gunste van Duffel (1441), Meere-Duisburg (1446) en Halen (1459).
- 1448: toestemming aan de inwoners van Tervuren om schepenen en wegmeesters aan te stellen
- 1517: toestemming aan de inwoners van Diegem om een tolheffing te innen voor het onderhoud van de hoofdweg

In 1509 richtten keizer Maximiliaan en aartshertog Karel het ambt op van **algemeen inspecteur van de wegen in Brabant** en regelen zij de bevoegheden ervan.

Lettres patentes de l'Empereur et de l'archiduc Charles, créant l'office d'inspecteur général des chemins dans le Brabant et réglant ses attributions.

Bruxelles, 24 septembre 1509.

MAXIMILIAEN ende KAERLE, enz., allen denghenen die dese onse brieve zullen sien oft hoeren lesen, saluyt.

Alsoe als wy van jaere te jaere met zekere onse oepenen brieven van placcate allen onsen officieren bynnen onsen lande van Brabant bevolen ende geordineert hebben gehadt dat zy alle onse herstraten, zydewegen, kerckwegen, molenwegen, smiswegen ende voetwegen, alle rivieren, wateringhen, dycken, grechten ende waterlaten, die soe diep versant, doerstopt ende onpassable zyn van watere ende anderssins, soudén doen maken ende repareren in sulcker vuegen ende manieren dat wy met onsen vassallen, die coopluden ende andere onse ondersaten met hueren goeden, waren ende commenschappen, zoe wael in den wintere als in den zomer, daer doere sonder quetsen soudén mogen varen, lyden ende passeren, keeren ende wederkeeren, te peerde ende te voete, geladen ende ongeladen, oft in gebreke van dyen dat men dieselve soude doen maken ende repareren tot hueren dobbelen coste, welcke onse bevelen egheenssins en worden geobedieert, in grooter cleynicheyt van ons ende ten grooten achterdeele van onsen voirscreven vassallen, coopluden ende andere onse ondersaten die daer doere dagelycs behoiren te passeren.

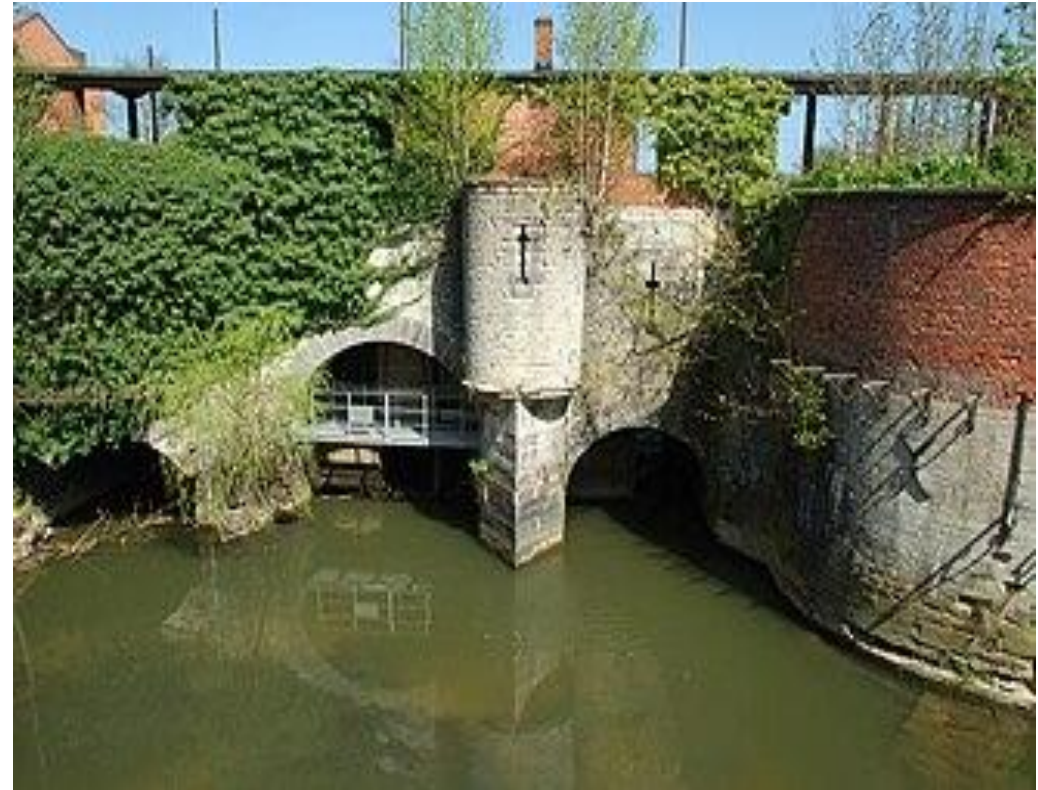
Willende daeromme hierop in tyts naerder versien, soe doen wy te wetene dat, om 't goede

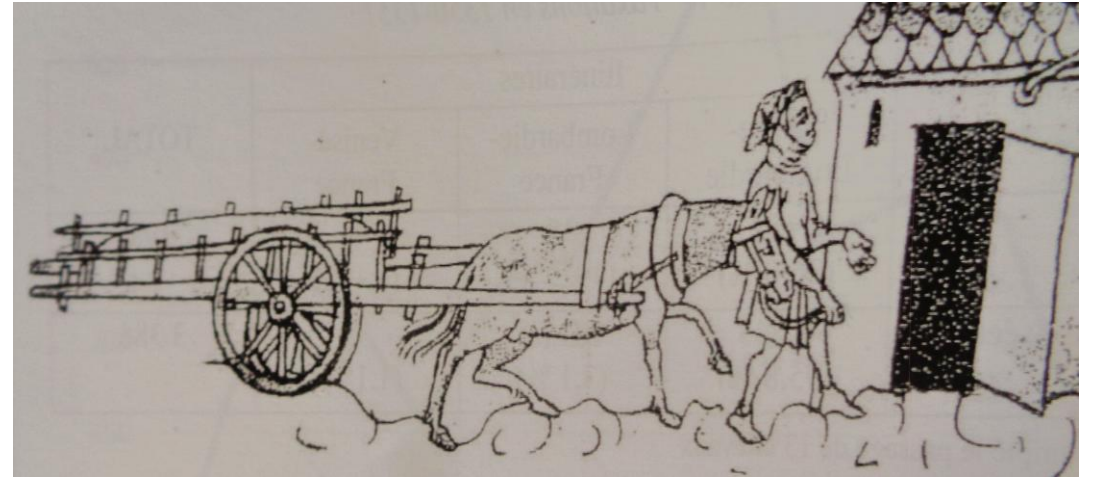
- De vorsten besteden eveneens aandacht aan het onderhoud van de **waterwegen**.
- **In Brabant** geeft Filips de Goede de stad Brussel toestemming om de loop van de Zenne tussen de hoofdstad en Vilvoorde te verdiepen en te corrigeren en er sluizen aan te leggen (1434).

- Twee jaar later gaf hij toestemming om de rivier bevaarbaar te maken vanuit Henegouwen.
- Ook Karel V en zijn bestuur verlenen vergunningen voor het graven van kanalen.

Leuven, Grote Spui (1365)

- De studie van de wegennetwerken bevindt zich op het snijpunt van talrijke historische gebieden.
- De bronnen vereisen voorzichtigheid en omzichtigheid.
- Het onderwerp heeft een authentieke menselijke weerklank.

Dank u voor de aandacht.